

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Příčiny rozpadu ČSFR

Vypracoval: Jakub Klestil
Vedoucí práce: PhDr. et PeadDr. Marek Šmíd, Ph.D.
České Budějovice 2014

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci Příčiny rozpadu ČSFR jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných ... fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Poděkování:

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PhDr. et PaedDr. Marku Šmídovi za poskytnutí cenných rad. Dále děkuji magistře Petře Loudové a Tomáši Váchovi za podporu. A pak také všem v mé rodině, kteří mi po celou dobu studia pomáhali a podporovali mé snahy.

Anotace

Ve své bakalářské práci se věnuji rozpadu Československa v roce 1992. Předkládám v ní popis událostí, které k tomuto rozdělení republiky vedly. Snažím se vysvětlit termín federace a národního soužití a vzájemný vztah Čechů a Slováků. Soustředím se také na události, jejichž vliv není na první pohled významný, ale jsou důležité. Dále se věnuji hodnocením vývoje s několikaletým odstupem. Ve své práci vycházím z děl českých a slovenských autorů, hlavně pak z děl Jana Rychlíka.

Cílem je dodat obraz porevolučního vývoje v ČSFR a pokusit se zjistit příčiny rozpadu republiky.

Klíčová slova: federace, pomlčková válka, Václav Havel, rozpad

Abstract

In my bachelor work I deal with breakup of Czechoslovakia in year 1992. I submit description of events which led to this dismemberment of the republic. I try to explain terms like federation, national coexistence and relation between Czech and Slovak. I concentrate on events, whose influence is not evident at first look, but they are important. I also work on evaluation of development after several years. My work is based on works of Czech and Slovak authors, Jan Rychlik mainly.

The goal is to give a picture of post-revolutionary development in ČSFR and to find out the reasons of breakup of the republic.

Key words: Federation, war about dash, Václav Havel, breakup

Obsah:

1. Úvod	7
1.2 Cíl mé práce	8
2. Národ a federace	9
2.1 Pohled Jana Rychlíka	9
2.2 Federativní uspořádání Československa	10
2.3 Federace a otázka komunismu v Československu.....	11
2.4 Pád komunismu a vliv na federaci	12
3. Havel a Dubček	14
3.1 Hledání nástupce Gustáva Husáka.....	14
3.2 Hledání řešení a rozhovory Alexandra Dubčeka s Václavem Havlem	15
3.3 Volba prezidenta a předsedy Federálního shromáždění	16
3.4 Pochybnosti o legitimitě volby	17
3.5 Nečekaný důsledek zvolení V. Havla prezidentem	18
4. Pomlčková válka	19
4.1 Havlův první návrh	19
4.2 Veřejné mínění.....	20
4.3 Nový návrh s pomlčkou	21
4.4 Nepochopení slovenského požadavku	22
4.5 Česká a Slovenská Federativní Republika	23
4.6 Pomlčková válka v tisku.....	23
5. Politický vývoj v období mezi volbami	24
5.1 Volby 1990	24

5.1.1 Povolební vývoj české politické scény	24
5.1.2 Povolební vývoj slovenské politické scény	25
5.1.3 Noví premiéři	25
5.1.4 Schůzky v Luhačovicích, Trenčianských Teplicích a Slavkově.....	25
5.1.5 Otázka ústavy a referenda	27
5.2 Volby 1992	27
6. Postupné kroky k rozpadu	29
6.1 Koaliční jednání	29
6.2 Havlova rezignace.....	30
6.3 Rychle se blížící konec.....	31
6.4 Poslední Silvestr.....	32
7. Dělení majetku a závazků.....	33
7.1 Občanství	33
7.2 Hraniční režim.....	33
7.3 Majetkové vypořádání.....	34
8 Názory na rozdělení	36
9. Závěr	40
10. Seznam literatury a použitých pramenů.....	42

1. Úvod

Československo, společný stát dvou národů, kterému bylo dovoleno dožít se pouze necelých 74 let, ale i za tak krátkou dobu dokázal zažít mnohé. V jeho bohaté historii najdeme jak osoby, kterých by si společnost měla vážit i v dnešní době a hrdě se hlásit k jejich odkazu, tak také osoby, které by si zasloužili pouze opovržení a zapamatování jen pro výstrahu. Paleta událostí, kterými si tento stát prošel, je barevná, avšak povětšinou tmavě zbarvená. Ne, že by Československo nezažilo dobré časy, to pouze ty zlé byly výraznější a trvaly déle.

Vždyť ihned po svém zrození se vrhlo do života s vervou a snahou prosadit se, být domovem pro skupiny lidí odlišných národnostně, sociálně, politicky, kulturně. Pokoušelo se upevnit a rozvíjet myšlenky demokracie a klidného lidského soužití, ve kterém si každá osoba najde své místo. Avšak po krátké době mu bylo dopřáno okusit, jaké to je, když Vás zradí někdo, na koho jste spoléhali. Roku 1938 se tak stalo poprvé, bohužel ne naposledy. S dýkou v zádech se Československo vytratilo na 6 let z map světa, nikoli ovšem z myšlenek a činů lidí, kteří za něj byli ochotni bojovat a umírat, a kteří se po jeho obnovení mnohdy dočkali místo uznání jen trestu a represí.

Po roce 1945 byl sice společný stát Čechů a Slováků obnoven, ale ani nadále mu nebyl dopřán klidný vývoj. Přišlo 40 let totality, doby, v níž Československo přišlo o svou svébytnost, stalo se pouhým klečícím vazalem přítele z Moskvy. V okamžiku, kdy se snad pokoušelo trochu nadechnout a vstát, mu bylo, za pomoci síly, připomenuto, že v přítomnosti vládce se nikdo nezvedá. Podruhé za 30 let tak bylo zraženo tím, kdo mu sliboval pomoc. Dalších 20 let tak mohlo definitivně proměnit a pokřivit charakter, jak státu samotného, tak jeho občanů. Když pak roku 1989, o 40 let později než by bylo žádoucí, totalitní režim odešel, málokdo si uvědomoval, že se jedná již o pouhý smutný epilog země. Problémy, které si během své historie nastřádala, a do nové doby přenesla, ji po 3 letech rozervali na dva samostatné státy. Státy, které však k sobě, stejně jako jejich občané, mají stále blízko.

Československá historie se hemží osobnostmi, které se nesmazatelně zapsaly do dějin, a to jak českých a slovenských, tak evropských i světových. Některé z nich dobře, některé z nich špatně, ale zapomenout by se nemělo na žádnou. Ty dobré nám ukazují, kam mířit, čeho si vážit, jak se chovat, ty špatné zase slouží jako varování.

V žádném jiném státě neexistovaly dva národy, každý jiný a přesto si navzájem tak blízky. Aniž by to bylo nějak markantně patrné, Češi a Slováci se navzájem ovlivňovali po

celá staletí, když to bylo nutné, dokázali se vzájemně podporovat a spolupracovat. I teď, 20 let od vydání se každého na svou vlastní cestu, si Češi a Slováci rozumějí a pociťují vzájemnou spřízněnost a historickou sounáležitost, což je v dnešním světě paradoxně opět váže blíže a blíže k sobě. Příklady tohoto jevu můžeme hledat v oblastech sociálních, ekonomických, kulturních nebo třeba sportovních. Z posledně zmíněné oblasti jmenujme například snahy o vytvoření česko-slovenské fotbalové ligy nebo fakt, že hokejovou reprezentaci Slovenska vede Čech.¹

1.2 Cíl mé práce

Narodil jsem se ještě v Československu a několik let jsem v něm žil, i když je pravda, že vzhledem ke svému věku si z něj nepamatuji téměř nic. Ale i tak se cítím být Čechoslovákem, jsem hrdý na to, že jsem byl příslušníkem státu s tak bohatou historií a s tolika význačnými postavami. V této své bakalářské práci bych se tak rád zaměřil na otázky týkající se československého rozpadu. Bylo opravdu nutné, aby se tento stát rozdělil? Jaká byla cesta k rozdělení? Je možné označit konkrétního viníka? Existovala vůle k zachování federace? A jaký je vlastně nynější vztah dvou národů, které spolu dříve tvořili jeden celek?

¹ Vladimír Vůjtek starší (1947), bývalý hráč HC Vítkovice, trénoval mimo jiné Lokomotiv Jaroslavl, se kterou získal 2 tituly mistra ruské Superlig, stojí od roku 2012 na lavičce slovenské reprezentace. I přes neúspěch na olympijských hrách v Soči, po kterém nabídl svazu svou demisi (nepřijata), se nyní připravuje na mistrovství světa 2014, konané v Běloruském Minsku. získal 2 tituly mistra ruské Superlig, stojí od roku 2012 na lavičce slovenské reprezentace. I přes neúspěch na olympijských hrách v Soči, po kterém nabídl svazu svou demisi (nepřijata), se nyní připravuje na mistrovství světa 2014, konané v Běloruském Minsku.

2. Národ a federace

2.1 Pohled Jana Rychlíka

Co je to národ? Můžeme jej chápat ve smyslu politickém a etnickém. Politicky jde o souhrn občanů jednoho státu (hlavně západní vnímání), kdežto pro východní a střední Evropu jde o označení etnické, kulturní (Rychlík, 1997)².

Jak píše Jan Rychlík (Rychlík, 1997), v dnešní době není možné nepoložit si otázku, zda vznik Československa nebyl pouhým omylem. Odpověď je, při zpětném pohledu celkem jasná. Nebyl. S koncem 1. světové války existovaly pro mocnosti Dohody pouze 2 cesty, jak nově uspořádat poměry v měnící se Evropě. První možností bylo zachování většího státního útvaru, prezentovaného německou Mitteleuropou, druhou rozdělení bývalého Rakousko-Uherska na nově vzniklé státní útvary. Při podrobnějším zpětném pohledu pak můžeme říci, že daleko větší význam mělo vytvoření československého státu pro Slováky. Do té doby nikdy Slovensko, jako hranicemi vytyčené území, neexistovalo a slovenské národnostní cítění nebylo tak silné jako u Čechů, což se ovšem během 1. republiky podstatně změnilo.

V Československu existovalo několik rozporů, z nichž jedním byl rozpor v oblasti náboženství. Nešlo ani tak o odlišnost v otázce náboženského vyznání, ani Češi ani Slováci neměli žádné národní náboženství, v obou zemích existovalo konfesionální rozdělení, jako o odlišnost v roli náboženství jako takového (Rychlík, 1997).

Dalším bodem problémů byl jazyk a hlavně fakt, že i ve slovenské části republiky byla úředníky užívána spíše čeština na úkor slovenštiny. Z českého pohledu tato otázka mohla vypadat jako zanedbatelná, vždyť rozdíl mezi češtinou a slovenštinou je relativně malý a jeden jazyk druhému bez větších problémů rozumí, ovšem z pohledu Slováků se jednalo o porušení paragrafu Pittsburské dohody³.

Autonomistické snahy se začaly objevovat již od počátků existence nového státu, ale zpočátku neměly výraznější podpory. Na české straně tyto snahy ani nemohly najít pochopení neboť, jak se zmiňuje Jan Rychlík, Slováci byli všeobecně bráni jako nějaká odrůda Čechů a slovenština pak byla označována jako dialekt češtiny. Tyto představy pak bránily jakémukoliv logickému vysvětlení autonomistických požadavků (Rychlík, 1997).

² Rychlík J.: Češi a Slováci ve 20. Století. Česko-slovenské vztahy 1914 – 1945, Bratislava, 1997.

³ „Slovenčina bude úradným jazykom v škole, úrade a verejnom živote vôbec.“ Tento odstavec začal být chápán tak, že slovenština má být jediným úředním jazykem a každý úředník se jí musí umět.

2.2 Federativní uspořádání Československa

Mluvíme-li o rozpadu Československa, je nutné si uvědomit, že nemluvíme o rozpadu jednoho státu, ale o rozpadu federace složené ze dvou republik. Od roku 1969 začala existovat, díky ústavnímu federativnímu zákonu č. 143/1968, Československá socialistická republika, kterou tvořily dva suverénní státy. Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika.

Je potřeba uvést, že v socialistickém bloku nebyla federace ničím novým. Již po dlouhou dobu zde existovaly dva modely federativního, respektive mnohonárodnostního uspořádání, které se od sebe diametrálně lišily. Ke kterému z oněch dvou tedy mělo Československo blíže?

První řešení představuje model uplatněný v Sovětském svazu. Jak zmiňuje Jan Rychlík, byť tento model sdružoval několik sovětských socialistických republik⁴, hlavním hegemonem zde bylo Rusko. „Početní převaha Rusů nad ostatními národy a zcela zjevná kontinuita SSSR s někdejší ruským státem byla ale bez ohledu na všechny tyto změny natolik zřejmá, že SSSR mohl být budován na ruských národních tradicích. SSSR byl vlastně jen novou formou Ruska ... Rusové, stejně jako okolní svět také SSSR skutečně chápali jen jako modifikované Rusko“ (Rychlík, 2012, 26)⁵

Naproti tomu stálo federativní uspořádání ve formě, v jaké bylo prosazeno v Jugoslávii. Zde byla uvedena v praxi myšlenka vzájemně vyrovnaných národů, o což se zasloužil hlavně Josip Broz-Tito. „V podmínkách Jugoslávie byl na rozdíl od SSSR takovýto postup možný. Srbsko sice tvořilo největší a nejsilnější součást a historické jádro Jugoslávie a Srbové byli v rámci jugoslávského státu nejpočetnější, avšak ostatní národy byly natolik početné a jejich republiky často natolik hospodářsky silné, že nový stát prostě už nebyl pouhým „velkým Srbskem“. ... Jednotlivé národy mohly plně pěstovat své národní dějiny i kulturu, přičemž nebyly zastírány ani vzájemné konflikty – v minulosti“ (Rychlík, 2012: 27-28).

⁴ Ruská, Zakavkazská, Běloruská a Ukrajinská socialistická republika při vzniku SSSR 30. prosince 1922. Později rozšířeno buď anexí pobaltských států či jako důsledek reform.

⁵ Rychlík J.: Rozdělení Česko-slovenska 1989-1992, Praha, 2012.

Pokud se tedy podíváme na historii Československa, je zjevné že došlo k využití obou modelů a k jejich kombinování. Vznik federace⁶ lze brát jako jakýsi předěl, před jehož vznikem byl prosazován sovětský model, po něm, slovy Jana Rychlíka, *došlo k posunu směrem k jugoslávskému modelu*. Tato změna se netýkala ani tak komunistických stran jednotlivých republik jako hlavně otázky dějin a národní identity. Problémem normalizačního režimu však byla neschopnost vytvořit nosnou konstrukci pro zdůvodnění soužití Slováků a Čechů. „Bylo zřejmé, že stejně jako federalizované Československo by mohly existovat samostatně i komunistická Československá republika a komunistická Slovenská republika. Gustáv Husák si velmi dobře uvědomoval, že československý stát, má-li se udržet, potřebuje jednotnou ideu, která by opravňovala jeho existenci. ... Protože předsednictvo ÚV KSČ nebylo schopno vymyslet žádnou nosnou konstrukci, byl nakonec zvolen pragmatický přístup spočívající na známé jezuitské zásadě *quietur nin movere*; tedy: „co je v klidu, s tím nehýbat“.“(Rychlík, 2012, 32)

2.3 Federace a otázka komunismu v Československu

Jak jsem již poznamenal výše, Ústavní zákon o československé federaci byl vydán Národním shromážděním Československé socialistické republiky dne 27. října 1968. Jeho důsledkem byla transformace jednotného státu, Československá socialistická republika, do států dvou, Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika, rovných si na federální úrovni.

Nová ústava⁷ obsahovala preambuli a 8 hlav, které obsahovaly dohromady 153 článků. Z preambule vyznívá, že oba národy si jsou vědomi historické pospolitosti, uznávají své nároky na sebeurčení a dobrovolně vstupují do federačního svazku. Jednotlivé hlavy poté následují v tomto pořadí:

- *Úvodní prohlášení*
- *Základní ustanovení*
- *Rozdělení působnosti mezi federaci a republiky*
- *Federální shromáždění*
- *Prezident Československé socialistické republiky*

⁶ Vznik federace je jediným reformním krokem Pražského jara, který zůstal zachován i po nástupu normalizačního režimu. Jedním z důvodů je fakt, že Gustáv Husák byl jedním z hlavních iniciátorů federace jako takové.

⁷ Komplettní znění ústavy je možné prostudovat na internetové adrese: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1968.html (19.11. 2013)

- *Vláda Československé socialistické republiky*
- *Ústavní soud Československé socialistické republiky*
- *Státní orgány České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky*
- *Přechodná, obecná a závěrečná ustanovení*

Je důležité říci, že federace je prakticky jediným důsledkem, na zákonodárné úrovni, Pražského jara. Často bývá zmiňován fakt, že je to hlavně z důvodu osobní účasti Gustáva Husáka při její tvorbě a proto tento zákon přežil období normalizace.

Otázkou ovšem zůstává, i přes faktickou existenci federativního uspořádání v několika socialistických státech, do jaké míry byla možná koexistence federace a jejich myšlenek a komunistického systému. K tomuto se zřejmě nejlépe vyjádřil Jan Rychlík, který svůj názor shrnul ve větě:

„Porovnáním teoretických východisek komunistického systému a myšlenky federace totiž lehce zjistíme, že jsou vzájemně neslučitelné“ Jan Rychlík

Tímto výrokem český historik poukazuje na zásadní problém v aplikaci formy federativního uspořádání v zemích s komunistickým režimem. Ten jako takový vyžaduje centrální řízení, při němž nižší složky aparátu (ať již státního či stranického) podléhají složkám vyšším. Naproti tomu federace stojí na dělbě moci.

Částečný úspěch v této otázce zaznamenala Jugoslávie, Československo však nikoliv. Čechoslováci sice například volili do tří zákonodárných sborů⁸, ovšem opět z jednotné kandidátky Národní fronty s jediným kandidátem v každém obvodě. Všichni poslanci tak byli poslušní KSČ.

2.4 Pád komunismu a vliv na federaci

Pád komunismu na podzim roku 1989 znamenal ztrátu síly, která držela na uzdě nacionalistické tendence v jednotlivých republikách. Díky její absenci tak začalo docházet k vyjadřování požadavků na stále větší a větší autonomii a samostatnost v otázkách státního rozhodování. Tyto tendence pocházely hlavně ze slovenské strany, ovšem je nutné podotknout, že Slováci sami pořádně nedokázali formulovat své požadavky, což snahu o

⁸ Federální shromáždění, Česká národní rada a Slovenská národní rada

nalezení společné cesty značně komplikovalo (slovenským požadavkům se podrobněji věnuji v samostatné části mé práce).

Polistopadový vývoj byl, v atmosféře nově nabyté svobody, z historického pohledu až překotně rychlý. Vždyť první neshody mezi Čechy a Slováky přišli již několik dní po Sametové revoluci. Prvními většími konflikty se staly volba nového prezidenta⁹ a následně válka o věc na první pohled malichernou, ovšem ve světle následujících událostí velmi podstatnou. O pomlčku v názvu republiky.

⁹ Mandát Gustáva Husáka měl vypršet na jaře roku 1990. Představa KSČ byla taková, že Husák zůstane ve funkci prezidenta až do konce funkčního období, tak jak bylo dáno ústavou. Toto se ovšem nesetkalo s přijetím jak ze strany opozice, tak veřejnosti, což vyústilo v prezidentovu abdikaci připadající na 10. ledna 1989.

3. Havel a Dubček

3.1 Hledání nástupce Gustáva Husáka

Když 10. prosince 1989 prezident Gustáv Husák abdikoval na svou funkci, vyvstala otázka, kdo se stane jeho nástupcem. Komunisté měli představu, že by se novým prezidentem mohl stát Ladislav Adamec, což se ovšem neslučovalo s představou OF a VPN. Ti toho muže viděli ve funkci federálního ministerského předsedy a vzhledem k tomu, že Adamec byl Čech, tak se předpokládalo, že post prezidenta obsadí Slovák. Již 25. listopadu, tedy dva týdny před Husákovým odstoupením, připravila koncepční komise pod vedením Zdeňka Jičínského prohlášení obsahující návrh kandidatury Alexandra Dubčeka. Větší část OF byla nicméně proti (Rychlík, 2012).

Vzhledem k Dubčekově národnosti existovali obavy, že by VPN mohlo trvat na jeho prosazení a postavit se proti kandidátovi navrženým OF. To se ovšem nestalo. 6. prosince VPN prakticky okamžitě souhlasilo s kandidaturou Václava Havla, o které rozhodlo vedení OF v noci 5. prosince. Jan Rychlík uvádí komentář Petera Zajace: „Dubček si v prvých vystúpeniach myslel, že ide o reformu socializmu. My (VPN – pozn, J, R.) sme to tak nevideli. Vedeli sme, že ide o jeho odstránenie. Preto pre VPN nebol prijateľný Dubček, a už vôbec nie Adamec. Pre VPN bol jasným kandidátom Havel.“(Rychlík, 2012: 96)

I přes toto vyjádření je nutné si uvědomit, že Havlova kandidatura nebyla stále jednoznačná. Bylo to zapříčiněno hlavně díky nepsané tradici, kdy předseda vlády a prezident nebyly stejné národnosti. Tento problém se však vyřešil 7. prosince Adamcovou rezignací a obsazením uvolněné funkce Čalfou. Díky tomu, že tento muž byl Slovák, byla prezidentská funkce uvolněna pro kandidáta české národnosti. To potvrdilo i jednání OF a VPN s KSČ.¹⁰

I tak zde ale nadále existovala možnost, že se slovenští občané neztotožní s názorem VPN a za kandidáta budou požadovat Dubčeka. Stále byl chápán jako symbol roku 1968 a to jak doma, tak i v zahraničí. VPN si vzniklou situaci dobře uvědomovalo, což vyústilo v požadavek, aby Václav Havel prohlásil, že se o funkci uchází pouze do vypsání svobodných

¹⁰ 8. prosince došlo k jednání představitelů OF, VPN, KSČ a ostatních stran Národní fronty. Došlo k akceptování Mariána Čalfy předsedou federální vlády zástupci opozice a naproti tomu komunisté souhlasili s tím, že prezidentem se stane občan české národnosti, nespojený se žádnou politickou stranou. J. Rychlík vyjadřuje pochyby nad tím, zda si komunisté dostatečně uvědomovali, že tím zavírají dveře možné kandidatuře Ladislava Adamce.

voleb. Alexandr Dubček o funkci prezidenta opravdu usiloval a začal vyzívat k podpoře své kandidatury.

Situaci se pokusili ještě ovlivnit komunisté, když začali žádat všelidové hlasování místo volby parlamentem. Chtěli tak umožnit Adamcovu kandidaturu. Návrh přímé volby prezidenta, podaný komunisty, v sobě však skrýval nebezpečí převedením soupeření dvou kandidátů do nacionální roviny. Při kandidatuře Dubčeka proti Havlovi by tak došlo k vyostření česko-slovenských vztahů, protože se dalo předpokládat, že většina Slováků bude hlasovat pro Dubčeka, který však – při přímé volbě a poměru počtu slovenských a českých voličů – neměl šanci být zvolen. Pro dodržení zákazu majorizace by bylo nutné provést přímé hlasování v každé z republik odděleně, avšak v takovém případě hrozilo, že Havel zvítězí v České republice a Dubček na Slovensku, což by vyvolalo těžko řešitelnou ústavní krizi. (Rychlík, 2012)

3.2 Hledání řešení a rozhovory Alexandra Dubčeka s Václavem Havlem

Dubčekova kandidatura je i dnes provázena nejasnostmi. Například John Kean¹¹ tvrdí, že se Havel s Dubčekem dohodli na vzájemné podpoře.¹² Toto tvrzení ovšem později sám Havel ve své publikaci „*Prosím stručně*“ popřel: „Vzpomínám si, že ho nikdo nedokázal nebo se neodvážil přesvědčovat, aby se své ambice, respektive neformalizované kandidatury vzdal. A tak to nakonec padlo na mne. Byl to jeden z nejabsurdnějších úkolů, jaké jsem v životě měl: sám kandidát na prezidenta, navíc tak trochu z donucení, měl jsem za úkol někomu jinému vysvětlovat, že se nemá o tu funkci ucházet. Měl jsem na toto téma více důvěrných hovorů s Dubčekem a musím říct, že mi to bylo velmi líto a že mi tohle poslání bylo příšerně nepříjemné.“(Havel, 2006: 64)¹³

Ani Dubček se ve svých pamětech nezmiňuje o nějakém vyjednávání pozic, které by mezi ním a Havlem proběhlo. Co se sametové revoluce a setkání s Václavem Havlem týká, tak zmiňuje pouze toto: „Václav Havel a já jsme se 26. listopadu 1989 objevili bok po boku na slavném balkóně budovy vydavatelství Melantrich na Václavském náměstí. Symbolizovali jsme spojení českých a slovenských opozičních sil v boji proti zbytkům stalinského systému. Mám stále v živé paměti tento vzácný okamžik. Vzpomínám si, že v místnosti vedoucí na balkón nastal malý spor, kdo nás má uvést. Sám o sobě to byl pošetilý nápad, ale budova byla

¹¹ Autor monografie *Václav Havel, A Political Tragedy In Six Acts*, London, Bloomsbury, 1999

¹² Dubček podpoří nynější Havlovu kandidaturu, on na oplátku Dubčekovu budoucí.

¹³ Havel V., *Prosím stručně*, Praha, 2006.

vlastnictvím Československé národně socialistické strany a její vedoucí představitel tím chtěl získat nějaký kredit. Potom někdo energicky postrčil Havla a mne dopředu na balkón. Byl to Stanislav Milota, známý český filmový kameraman, který byl tehdy hlavním koordinátorem Občanského fóra. Mocný hlas davu, když jsme se objevili, mi stále ještě zní v uších. Stálo tam několik set tisíc jásajících lidí. Moje myšlenky se vrátily o dvacet let zpátky, na tu prvomájovou přehlídku v roce 1968. Tyto okamžiky jsem nemohl srovnat s ničím.“ (Dubček, 1993: 273)¹⁴

Ani Jiří Hochman, editor této knihy, který se s Dubčkem několikrát setkal, ve svém doslovu nezmiňuje nic o takovýchto dohodách s Havlem.

Mezi Dubčkem a Havlem nicméně proběhlo několik setkání, ovšem neexistuje z nich žádný záznam a v dnešní době tak již zřejmě není možné zjistit, jak přesně probíhaly. Dá se o nich mluvit pouze díky pamětníkům, čehož pro jejich přiblížení a rekonstrukci využil Jiří Suk. Díky němu je tedy známo, že schůzky proběhly a jejich náplní byla snaha vyřešit možnost vyhocení situace při kandidatuře Čecha proti Slovákovi nějakou smířlivou cestou.

Šlo vždy o snahu jednoho přimět druhého k přijetí funkce předsedy Federálního shromáždění výměnou za vzdání se kandidatury na funkci prezidenta. Prvně se snažil přesvědčit Havel Dubčeka, podruhé obráceně. Nakonec došlo k rozdělení funkcí a Dubček, byť stále chtěl být prezidentem, neměl jinou možnost než toto akceptovat.

Je tedy patrné, že zde byly snahy o domluvu, oba aktéři si uvědomovali hrozbu vyvolání konfliktu při střetnutí Čech kontra Slovák, ale neexistují prokazatelné indicie o dohodě o vzájemné podpoře a nějakém závazném slibu.

3.3 Volba prezidenta a předsedy Federálního shromáždění

Jak již bylo zmíněno, kandidatura Alexandra Dubčeka na post prezidenta by se stala komplikací pro klidný vývoj revolučních dní, potažmo měsíců. Občanské fórum a Veřejnost proti násilí tedy hledaly optimální možné řešení. Našli jej v Dubčekově umístění do funkce předsedy federálního shromáždění.¹⁵ Bylo ovšem nutné toto dosazení provést v rámci legálních, ústavou předepsaných postupů.

Zde velice výrazně pomohl komunistický federální předseda vlády Marián Čalfa. Premiér si byl vědom, že poslanci Federálního shromáždění, přivyklí hlasovat poslušně podle

¹⁴ Dubček A., Naděje umírá poslední. Vlastní životopis Alexandra Dubčeka, Praha, 1993.

¹⁵ Tato funkce byla v dané mocenské hierarchii na třetí nejvýznamnější pozici.

pokynů vlády (a tedy doposud podle pokynů předsednictva ÚV KSČ), ještě nepochopili novou situaci (Rychlík, 2012: 101).

Čalfovo řešení se skládalo z několika kroků, které předložil na tajné schůzce s Václavem Havlem 15. prosince:

„Havel vystoupí v sobotu 16. prosince v televizi, nikoliv však ještě jako prezidentský kandidát, ale jako občan ochotný přijmout kandidaturu, přičemž zdůrazní, že chce mít po svém boku v nějaké významné funkci Alexandra Dubčeka. Na plenární schůzi FS 19. prosince pak Čalfa jménem vlády (nikoliv KSČ) navrhne jednak provedení volby prezidenta parlamentem ještě do konce roku a doporučí i Havlovi kandidaturu na přechodné období. Zároveň bude 19. prosince do FS kooptován Alexandr Dubček jako poslanec za některý slovenský volební obvod, jehož poslanec se vzdal po 17. listopadu mandátu. NA dalším plenárním zasedání parlamentu 28. prosince měl pak být Dubček zvolen jeho předsedou a Havel prezidentem. Čalfa současně Havlovi zaručil, že do 19., respektive do 28. prosince přesvědčí komunistické poslance, aby ve vlastním zájmu hlasovali pro všechny personální návrhy na obsazení ústavních funkcí i pro všechny osnovy zákonů (včetně ústavních), které jim jako předseda vlády předloží.“ (Rychlík, 2012: 101)

S touto informací Havel seznámil některé členy Koordinačního centra Občanského Fóra, ale zároveň jim na srdce, že je nutné celou událost před plénem KC OF udržet v tajnosti. Tito přítomní členové takovýto plán schválili, dokonce jej ještě drobně připomínkovali.¹⁶

Nakonec došlo, i když ne plně dle původního plánu, k realizaci Čalfova návrhu a 28. prosince se tak Alexandr Dubček stal předsedou Federálního shromáždění a o den později Václav Havel prezidentem republiky. Byl zvolen jednomyslně, což Petr Pithart později označila za poměrně trapné, neboť by dle jeho názoru bylo důstojnější, kdyby alespoň někdo hlasoval proti.

3.4 Pochybnosti o legitimitě volby

Ohledně tohoto postupu se vyrojila řada spekulací, vázajících se k jeho průběhu a ústavnosti. Srozumitelné a logicky znějící vysvětlení a obhajobu jeho ústavnosti a právoplatnosti přináší opět Jan Rychlík:

¹⁶ Například Petr Pithart navrhl, aby volba byla změněna ústavní zákonem z tajné na veřejnou.

„Z celého postupu je vidět, že všichni zúčastnění se snažili zachovat alespoň z formálního hlediska legální postup. Po této stránce předání moci odpovídalo do značné míry událostem z února 1948. Při podrobnější analýze chronologie událostí ovšem i tak vyvstávají určité pochybnosti o legalitě celého procesu. Předpokladem platnosti zákonů je jejich podpis hlavou státu, kterou v daném případě nahrazoval předseda federální vlády Marián Čalfa, a jejich publikování ve Sbírce zákonů, přičemž platnost nastává teprve rozesláním této sbírky, pokud nebylo stanoveno pozdější datum. Všechny výše uvedené právní normy byly publikovány v částce 37 Sbírky zákonů s datem 28. Prosince 1989 a po této stránce bylo tedy vše v pořádku. Je však třeba mít určité pochybnosti, zda všechny tři zákony byly skutečně fyzicky publikovány ještě před jejich prvním použitím. Sporné je to především u ústavního zákona o způsobu volby poslanců Federálního shromáždění č. 183/1989 Sb., kde časová prodleva mezi schválením zákona a jeho použitím na samostatném zasedání obou sněmoven byla jen něco přes jednu hodinu. Tato úvaha má ovšem čistě akademický charakter (Rychlík, 2012: 103).

S tímto hodnocením lze souhlasit a bez obav se za něj postavit. V dané situaci bylo opravdu postupováno správně a v mezích poskytovaných zákony.

3.5 Nečekaný důsledek zvolení V. Havla prezidentem

Zvolení Václava Havla prezidentem mělo jeden zcela nečekaný důsledek. Lze jej přisuzovat několika možným příčinám. Mohlo se tak stát díky nezkušenosti nového prezidenta, jeho neznalosti právních podmínek nutných pro správnost jím zvoleného postupu, či pouze elánu a duchu doby snažící se skoncovat se vším bývalým, se všemi symboly připomínajícími éru 40 let totality. Buď jak buď, 23. ledna navrhl prezident Federálnímu shromáždění změnu státních symbolů, názvu Československé lidové armády a hlavně názvu Československé socialistické republiky. Mělo dojít k vypuštění slova *socialistická*. Tento krok, byť dobře zamýšlený, způsobil první vážnou krizi česko-slovenských vztahů. Byla zahájena takzvaná *válka o pomlčku*.

4. Pomlčková válka

Pomlčková válka je vžitý název pro aféru, která propukla krátce po listopadové revoluci roku. Její začátek je, jak jsem již předeslal, datován k 23. Lednu 1990. Na 22. Společné schůzi federálního shromáždění mělo dojít předně k odstranění komunistické většiny vzešlé z voleb 1986. Toto „očistění“ bylo součástí dohod vzešlých z rokování zástupců OF, VPN a KSC, které proběhly krátce po listopadových událostech. Všeobecně byl očekáván hladký průběh a tak zdržení se 22 poslanců hlasování, což mělo za důsledek zablokování potřebného ústavního zákona, bylo šokem. Celé zasedání tak probíhalo v napjaté atmosféře.

4.1 Havlův první návrh

V této situaci přišel prezident Havel s žádostí o svolení k promluvě k poslancům. „Ve svém prvním projevu před federálním shromážděním, prosloveném 23. ledna 1990, prezident republiky, využívaje svého práva zákonodárné iniciativy, navrhl změnit státní symboly, název armády a název státu (vypustit z názvu „Československá socialistická republika“ slovo „socialistická“).“ (Stein, 2000: 61)¹⁷ Ve svém projevu pronesl mimo jiné: „Proto jsem předal vašemu předsedovi návrh ústavního zákona, podle něhož by se měly naše národní republiky jmenovat Česká republika a Slovenská republika a náš společný stát Československá republika.“ (Havel, 1999: 36)¹⁸

Podíváme-li se na vzpomínky pamětníků té doby, pak zde najdeme shodu v názoru, že si Havel představoval, že poslanci schválí jeho návrhy okamžitě. Přímo o tom později promluvil Petr Pithart, když řekl: „Havel, jestli si to všechno dobře pamatují, předpokládal, že svým šokujícím postupem dosáhne úspěchu. Domníval se, že problém bude s adjektivem „socialistický“ v názvu státu. Tam čekal boj. Proto si myslel, že představením nového znaku jaksí odvede pozornost. Vlítu tam, rozvinu ten znak, a než se všichni vzpamatují, bude schválen i název státu – bez slova socialistický. Počínal si jako režisér, který si je jist, že má úžasný nápad. Myslím, že se jen málo s kým radil, měla to být léčba šokem, překvapením. Mně se na to jako by ptal, ale byly to všechno řečnické otázky. Byl rozhodnut.“ (in Rychlík, 2012: 128)

¹⁷ Stein E., Česko-slovensko. Konflikt-roztržka-rozpad, Praha, 2000.

¹⁸ Havel V., Projevy z let 1990-1992; Letní přemítání. Praha, 1999.

Z Pithartova komentáře je patrné, že V. Havel jednal rychle a bez hlubšího zamyšlení se nad důsledky svého jednání. Eric Stein (Stein, 2000) to nazývá „*neznalostí, která přispívá k etnickému konfliktu a stává se psychologickou překážkou dorozumění.*“ Toto označení pokládám za velmi trefné. K podobnému hodnocení dochází Jan Rychlík, který otevřeně mluví o tom, že: „Václav Havel nepochybně nedomyslel důsledky svého kroku. Příliš se soustředil na odstranění adjektiva „socialistická.““ (Rychlík, 2003: 275)¹⁹

Kvůli procedurálním důvodům sice nemohly být tyto návrhy přijaty, ale byly vzaty na vědomí jako prezidentská zákonodárná iniciativa. Dostali se tak jednotlivým výborům a národním radám k projednání.

4.2 Veřejné mínění

Veřejná diskuse se rozproudila téměř ihned poté, co se Havlovi návrhy dostaly na veřejnost. Zde se projevil několik postojů v české společnosti. Lze říci, že česká společnost brala celou vzniklou situaci jako pouhou formalitu, Moravané navíc uvítali návrh státního znaku vřele. Všichni se zde shodli na tom, že odstranění slova „socialistická“ z názvu státu a „lidová“ z názvu armády je nutné a vzhledem ke snahám o oproštění od minulého režimu oprávněné. Oproti tomu na Slovensku byla situace odlišná. „Zde odborníci velmi rychle postřehli, že Havlem navrhovaný státní znak odporuje zásadám heraldiky, respektive nerespektuje státoprávní uspořádání Československa: zakomponování moravské orlice mezi český a slovenský znak by totiž znamenalo, že se Československo skládá ze tří celků – Čech, Moravy a Slovenska. To by však vyžadovalo buď povýšení Moravy na třetí subjekt federace, nebo naopak snížení Slovenska na pouhou provincii.“ (Rychlík, 2012: 129)

Mnohem vážnější situace ovšem nastala ohledně názvu státu. Slovákům příliš připomínal první republiku. Velká část veřejnosti tak vyjádřila svůj nesouhlas s názvem „Československá republika“ a začala se dožadovat pomlčky.

Orgánem důležitým pro vývoj situace se stala Slovenská historická společnost. Tato společnost ústy Antona Hrnka prohlásila, že je nepřípustné, aby federace zasahovala do záležitostí jednotlivých republik. „Podporujeme, zmenu názvu štátu na Česko-Slovenský. Táto zmena má historické opodstatnenie v základných historických dokumentoch z čias vzniku nášho štátu. Za jedinou opodstatnenú formu štátneho znaku pre čs. Federáciu považujeme erb štípaný, v ktorého heraldicky pravej časti by bol symbol českého národa,

¹⁹ Rychlík J., Průběh rozpadu Československa v letech 1989-1992, In *Dělení Československa. Deset let poté...*, Vodička K., Praha, 2003.

v ľavej časti symbol slovenského národa. Nepovažujeme za potrebné erb ďalej štepiť a sme proti nadradenému symbolu Moravy v znaku federácie.“ (in Rychlík, 2012: 129)

4.3 Nový návrh s pomlčkou

Jak je vidieť, z pôvodne zdánlivě jednoduchého procedurálneho kroku náhle vyvstal závažný problém. „Prezident republiky, tentokrát po poradě s nejvyššími představiteli parlamentu, navrhl novou variantu „Česko-Slovenská republika, zatímco skupina českých i slovenských poslanců předložila další alternativu „Česká federativní republika“, o které se prezident rovněž souhlasně zmínil.“ (Stein, 2000: 61)

Tento návrh s pomlčkou se však neseťkal s pochopením české veřejnosti a poslanců. Stein se zmiňuje o tom, že: „V emoci nabyté debatě začali někteří čeští poslanci obhajovat „zlořečený čechoslovakismus“ a „pomlčku“ napadli jako „urážku značné části českého národa“. Jiní varovali před návratem „romantického nacionalismu“ – „zatéká nám střechem, máme špatné základy, a my leštíme firmu“.“ (Stein, 2000: 61)

Zmíněný autor přináší také slovenský názor, ze kterého je dobře patrný rozdíl v chápání významu pomlčky. „Slovenští poslanci pojali variantu s „pomlčkou“ jako symbol odmítnutí čechoslovakismu, kterým opovrhovali.“ (Stein: 2000: 62)

Je tedy zřejmé, že Češi viděli v pomlčce zbytečnost, která je nepotřebná a v zásadě nic neřeší. Oproti tomu Slováci ji chápali jako vyjádření rovnosti a naplnění dohod z Versailles a Pittsburghu.

Při hlasování tak došlo k celkem očekávané situaci. Prezidentský návrh s pomlčkou neprošel, neboť byl zamítnut hlasy Čechů. Opačně dopadl poslanecký návrh. Ten prošel dolní komorou, ovšem v horní komoře, její slovenské části, byl zamítnut.

Několik hodin tak zasedal dohodovací výbor sněmovny, před kterým vyvstal mimo jiné problém, že kvůli pravidlům slovenského pravopisu by se musel název státu psát jinak v češtině a jinak ve slovenštině.²⁰ Nakonec se objevilo řešení. „Zpravodaj dohodovacího výboru Miloš Zeman podal návrh, aby název státu zněl v češtině Československá federativní republika a ve slovenštině Česko-slovenská federatívna republika. Zároveň navrhl, aby o názvu hlasovala pouze Sněmovna národů, protože Sněmovna lidu již návrh schválila.“ (Rychlík, 2012: 136-137)

Tento návrh se neobešel bez protestů, neboť se objevily názory, že Sněmovna lidu nehlasovala o dvojjazyčném názvu, ale pouze jednojazyčném a tak výsledek hlasování nemůže být brán jako platný. Nakonec však bylo prosazeno hlasování pouze ve Sněmovně

²⁰ Správně by měl název znít *Česko-slovenská federatívna republika*.

národů. Dohodovací návrh byl tedy schválen, a republika dostala nový název Československá federativní republika, který byl ovšem na Slovensku psán s pomlčkou, tedy ve formě Československá federatívna republika. Stalo se tak 29. března.

4.4 Nepochopení slovenského požadavku

Mohlo by se zdát, že toto rozhodnutí celou situaci vyřešilo. Pravdou byl spíše opak. Ihned poté, co výsledek vešel ve všeobecnou známost, propukly demonstrace proti novému názvu. Dělo se tak nejen na Slovensku, ale i v Čechách. Očité svědectví přináší například Karol Wolf. „Jako řadový stávkující student si pamatuji hlavně to. Ve čtvrtek 29. března 1990 jsem seděl na koleji au televize a sledoval jednání Federálního shromáždění. Když padl návrh, aby náš stát dostal dva názvy – v Čechách Československá federativní republika a na Slovensku Česko-slovenská federatívna republika můj kolega Eduard Fuják prohodil: „Vsaďte se, že ti blázni odhlasují právě tuto kravinu.“ Jako student jsem odvážně vsadil láhev rybízového vína, kterou jsem ještě ten večer musel koupit. Když jsme ji společně vyprazdňovali, do našeho pokoje vtrhl zlostí rudý a do slovenské vlajky zahalený kluk. Řval: „Pojďte na náměstí, Češi nám odmítli uznat naši pomlčku. To nemůžeme nechat jen tak. Oni nás nechtějí uznat.“ Náměstí se nakonec nekonalo. Tedy ne ten čtvrtek, nýbrž druhý den odpoledne. Onen kluk (mimochodem dnes zastává významný post na slovenské ambasádě v Kyjevě) tam byl také. Spolu s několika dalšími vykřikoval: „Nedali nám pomlčku – chceme samostatnost.“ Tenkrát poprvé veřejně zazněla výzva, aby slovenský parlament přijal zákony, které ustanoví plnou samostatnost a suverenitu Slovenska. Láhev rybízového vína jsem nakonec získal zpět. Jeden stát se dvěma názvy totiž nepřežil dlouho. Už 20. dubna Federální shromáždění odhlasovalo konečný název Česká a Slovenská federativní republika.“ (Wolf, 1998: 16-17)²¹

Tato vzpomínka ukazuje na zásadní problém celé anabáze s pomlčkou. Češi nepochopili, o co konkrétně Slovákům jde. Základem jejich požadavku bylo to, aby název republiky na mezinárodním poli plně reflektoval fakt, že Československo je státem, ve kterém žijí dva, navzájem si rovné, národy. Přijatý název toto nesplňoval. Za zamyšlení tak stojí výrok Václava Žáka: „*Projevila se uražená hrdost Čechů, kteří pohlížejí na Slováky jako na nevděčníky a nedokáží rozlišovat mezi výstřelky slovenských separatistů a politiky s národním cítěním*“ (in Stein, 2000: 63)

²¹ Wolf K., Podruhé a naposledy, aneb, Mírové dělení Československa, Praha, 1998.

Je tedy zřejmé, že spor o pomlčku odhalil rozdílný náhled Čechů a Slováků. Zatímco pro Čechy byl nový název zpočátku pouze formalitou, Slováci v něm viděli možnost částečného naplnění rovnoprávnosti obou národů.

4.5 Česká a Slovenská Federativní Republika

Závěrečné dějství hry o název republiky se odehrálo 20. dubna 1990. Federativní shromáždění přijalo ústavní zákon, který říkal, že název Československá federativní republika se mění na Česká a Slovenská Federativní republika v češtině a Česká a Slovenská Federatívna Republika ve slovenštině. Oba názvy jsou si rovnocenné.

Celé pomlčkové představení tak vyznělo poměrně absurdně, jak to ostatně vystihla Dina Podzimková: „Závěr pomlčkové války byl ještě absurdnější než její začátek. Když 29. března předstoupil před své poslanecké kolegy zpravodaj společného dohodovacího výboru Miloš Zeman, všichni už měli neustálých debat plné zuby. Návrh výboru, aby federace měla názvy dva, Československá federativní republika v Čechách a Česko-slovenská federatívna republika na Slovensku, proto - ke všeobecné úlevě - prošel. Ne na dlouho. Necelý měsíc poté se pomlčka změnila na spojku „a“, parlamentní chytrolíni navíc šalamounsky napsali všechna počáteční písmena v názvu s velkými písmeny, aby se zamezilo sporům.“²²

4.6 Pomlčková válka v tisku

Celé anabázi s pomlčkou se samozřejmě věnoval i tisk. V českých denících se nedocházelo, na rozdíl od slovenských, k polemikám a výrazným projevům vášní. Je spíše patrné to, že autoři pociťovali vztek či rozhořčení z chování své politické reprezentace. Ovšem nejčastěji, snad věrni švejkovské tradici, projevují humorný nadhled, úšklebky a satirické komentáře.

Dle mého osobního názoru je nejvýstižnější titulek z Lidových novin z 3. dubna 1990: „Spor o pomlčku. Nebo chcete-li o název státu, ve kterém žijeme. Chvíli nám připadá tragický, pak téměř komický. Ale především zbytečný.“ (in Jahoda, 2004: 2)²³

²² Pomlčková válka- když spojovník rozděljuje, 2007 [online]. TÝDEN.cz. [3.2.2014]. Dostupné z WWW <http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/historie/15-let-od-rozpadu-csfr/pomlckova-valka-kdyz-spojovnik-rozdeluje_21158.html#U1_MyFc2WZR>

²³ Jahoda M., Pomlčková válka v českém tisku 1.1.- 30.4. 1990, FF UK, 2004.

5. Politický vývoj v období mezi volbami

5.1 Volby 1990

V červnu 1990 se uskutečnily první svobodné volby, jejichž výsledek byl dopředu jasný. Došlo ke zcela jasnému odmítnutí komunistického režimu a nástupu nových uskupení do čela republiky. V české republice získalo absolutní většinu Občanské fórum s 53,2% hlasů, komunisté získali pouze 13,5%. Na Slovensku pak Veřejnost proti násilí získala 32,5%, komunisté 13,8%. Podstatnou část hlasů (19%) odčerpali Ján Čarnogurský a jeho Křesťansko-demokratické hnutí (Stein, 200: 80). (Tyto výsledky se vztahují k volbě do Sněmovny lidu, volilo se též do Sněmovny národů a obou národních rad. Zde byly výsledky velmi podobné).

Je patrné, že Občanské fórum předvedlo opravdu impozantní volební výsledek, naproti tomu VPN mohla pociťovat zklamání a mírné rozčarování. Zajímavý pohled nám poskytují výsledky komunistů. Je vidět, že v obou republikách dosáhli téměř totožného výsledku. Co je ovšem ještě zajímavější, je fakt, že v České republice od té doby komunisté dosahují pravidelně procentuální úspěšnosti na srovnatelné úrovni. Je tedy možné volby 1990 chápat jako odhalení skutečné síly komunistické strany a jejich „tvrdého jádra.“

5.1.1 Povolební vývoj české politické scény

Rok 1991 byl důležitý hlavně v otázce vývoje politických stran a uskupení na území každé z republik. V České republice je v tomto období patrné štěpení politické scény a začátek vývoje samostatných politických stran.

Na podzim došlo k vytvoření skupiny Demokratické pravice. Tuto skupinu tvořilo několik poslanců Federálního shromáždění, kteří pocházeli z OF. Do jejího čela se postavil ministr financí Václav Klaus. Nedlouho na to, v prosinci 1990, vznikl Liberální klub. Jeho zakladatelem byl doktor Pavel Rychetský. Tento klub sloužil jako protiváha Klausovi Demokratické pravice.

V následujících měsících pak došlo ke vzniku několika dalších politických uskupení, která později získala význačné posty (Občanská demokratická aliance), či se stala jakýmsi zpestřením (Republikánská strana doktora Sádka). Ať tak či tak, rok 1991 byl startovacím

rokem pro budování budoucí české politické scény, jejíž složení se stalo, do roku 2013, více méně neměnné.

5.1.2 Povolební vývoj slovenské politické scény

Oproti tomu na Slovensku se Veřejnost proti násilí dokázala štěpení zpočátku vyhnout. Jejím hlavním problémem se tak staly vnitřní třenice, neshody a snahy o získání moci a vlivu pro sebe. Příkladem toho je soupeření mezi Fedorem Gálem a Vladimírem Mečiarom.

I tak se ale ani Slovensku nevyhnul vznik nových stran. V březnu 1991 Mečiar založil Hnutí za demokratické Slovensko. Tomuto uskupení se v průběhu let podařilo přetáhnout lidi Jána Čarnogurského, neboť jeho KDĽ se začala s postupem času rozpadat. Navíc ještě existovala také Slovenská národní strana, která silně prosazovala Slovenskou nezávislost.

Tento vývoj, jak v Čechách, tak na Slovensku, lze i přes rozdíly hodnotit jako podobný. Největším důsledkem bylo to, že společnost se začala značně názorově diferencovat, a to jak na úrovni republikové, tak i na úrovni federální. Tak, jako je bolest v krku příznakem chřipky, tak narůstající názorové rozdíly byly příznakem blížícího se národnostního konfliktu.

5.1.3 Noví premiéři

Po volbách se do čela národních vlád dostali Petr Pithart (česká vláda) a Vladimír Mečiar (slovenská vláda). Jak uvádí například Karol Wolf (Wolf, 1998), každý z premiérů byl z jiného těsta. Pitharta můžeme označit za konzervativního intelektuála, který byl přemýšlivý a nebál se být i kritický. Mezi Čechy se mu dostávalo respektu a úcty. Proti němu stál slovenský premiér, který byl téměř jeho opakem. Tohoto muže rozhodně nelze nazvat přemýšlivým, konzervativním a už vůbec ne odpovědným. V čem ovšem Mečiar vynikal, to byla manipulace a účelové překrucování a natahování pravdy.

5.1.4 Schůzky v Luhačovicích, Trenčianských Teplicích a Slavkově

Tito dva premiéři se společně sešli již 9. července v Luhačovicích, kde Mečiar ubezpečil Pitharta o slovenské vůli pro setrvání ve společném státě o tom, že obě vlády mají stejné záměry (Rychlík, 2012: 162). K prvnímu oficiálnímu setkání vlád pak došlo v Trenčianských Teplicích 8. a 9. srpna 1990. Obě vlády se shodly na tom, že je potřebné

posílit pravomoci jednotlivých republik, ale nemělo by se jednat o decentralizaci, nýbrž přerozdělení kompetencí.

I přes dojem kladného výsledku schůzky, došlo k jeho rozdílné interpretaci. „Slovenská strana je chápala jako závazná, pro českou delegaci to byly jen nezávazné konzultace. Iniciativa přešla jednoznačně na slovenskou stranu, která pokračovala v rozvíjení své interpretace, když slovenská vláda vyjádřila s jednáním v trenčianských Teplicích na svém zasedání 14. srpna jednomyslný souhlas.“ (Rychlík, 2012: 164)

Na české straně bylo hodnocení schůzky spíše negativní, dokonce se začalo mluvit o tom, že započala „hra o stát“. Někteří z členů štěpícího se OF toho využili a fakticky obvinili českého premiéra z rozbití republiky. Takovéto obvinění vůči Pithartovi nebylo rozhodně spravedlivé, on rozhodně nebyl z těch, kteří by si rozpad přáli.

Jan Rychlík (Rychlík, 2012) také poukazuje na to, že při porovnání expoé Pitharta a Mečiara je zřejmé, že zde došlo k rozdílným pohledům na to, jak bude budoucí federace vypadat. Pithart si nepředstavoval, že dojde k vybudování federace „zdola“, jak požadovali Slováci. Podle jeho představ měl ústavní soud rozhodovat o případném překračování republikových kompetencí a tím zajisti funkčnost federace.

28. října proběhla ve Slavkově další schůzka, které se účastnili zástupci všech vlád, tedy tří.²⁴ Pokud lze něco označit za přínos této schůzky, pak fakt, že se v plné nahotě ukázaly rozdíly mezi Čechy a Slováky v chápání federace. „Česká a federální reprezentace vycházely primárně z funkčnosti federace, snažily se ji legislativně zajistit dostatečným množstvím kompetencí. Slovenská reprezentace namítala, že obě republiky musí mít ty kompetence, které si chtějí ponechat, a jedinou skutečnou zárukou je politická vůle zachovat společný stát. Protože ceková dohoda nebyla možná, rozhodli se účastníci zatím připravit pouze nový kompetenční zákon²⁵ a konečné uspořádání odložit.“ (Rychlík, 2003: 281)

²⁴ Účastnili se mimo jiné Václav Havel, prezident, dále Václav Klaus jako předseda OF a předseda VPN Fedor Gál.

²⁵ Tento kompetenční zákon posiloval pravomoci republik a oslaboval federaci. Tento zákon se stal dalším důvodem k roztržce, neboť Česká národní rada jej odmítla schválit v té podobě, v jaké ho schválila Slovenská národní rada a předložila pozměněný návrh. Slováci jej odmítli a pohrozili, že pokud bude tento návrh schválen Federálním shromážděním, nadřadí Slovenská národní rada své zákony zákonům federace. Zde se projevil Mečiarův talent pro posouvání pravdy, neboť v tomto směru neměl dostačující podporu. Nakonec byl schválen kompetenční zákon, který skloubil návrhy ČNR a SNR.

5.1.5 Otázka ústavy a referenda

Dalším problémem se ukázala být nová ústava. Zde opět docházelo k třenicím a tak Václav Havel navrhl v Hrádečku u Trutnova, aby ČNR a SNR uzavřeli smlouvu o vypracování národních ústav tak, že budou v souladu s federální ústavou. Dále se mělo konat referendum, které by bylo vyjádřením toho, že občané chtějí žít ve společném státě. Návrh narazil na odpor Slováků, pro něž nebyla nadřazenost federace přijatelná. Jan Rychlík (Rychlík, 2003) poukazuje na strach, že tato smlouva bude mít stejný osud jako Pittsburská dohoda nebo Košický vládní program.

Ani otázka referenda se nesešla s nadšením, neboť každý se pod pojmem „*společný stát*“ představoval něco jiného. K tomuto tématu se Jan Rychlík také vyjadřuje a přímo tvrdí, že: „Češi si pod ním představovali buď existující federaci, nebo dokonce stát s jedinou vládou a jediným parlamentem na způsob první republiky, Obojí však bylo pro Slováky nepřijatelné. Mnoho Slováků si zase pod „společným státem“ představovalo konfederaci nebo unii, které ve skutečnosti žádným společným státem nejsou, a to bylo zase nepřijatelné pro Čechy.“ (Rychlík, 2003: 287-288), Otázka referenda tak byla neúspěšná, neboť, jak zmiňuje Wolf: „Zejména Havel několikrát navrhol referendum o dalším osudu země, ale slovenští politici odmítali.“ (Wolf, 1998: 54) Otázka referenda tak byla pasé.

11. března tedy bylo rozhodnuto o tom, že státoprávní uspořádání, respektive řešení problémů s ním spojených, bude přenecháno těm, kteří vyhrají volby v roce 1992. Již dopředu bylo jasné, že bude probíhat jednání mezi Václavem Klausem a Vladimírem Mečiarom.

5.2 Volby 1992

Tyto volby měly zcela jasné vítěze. V Čechách to byla Občanská demokratická strana v koalici s Křesťanskodemokratickou stranou a na Slovensku zase HZDS. Jak uvádí web Českého statistického úřadu²⁶, při volbě do Sněmovny národů získala ODS/HZDS 33,43%, ve Sněmovně lidu pak 33,9% a v Národní radě pak 29,73%. Výsledek to byl impozantní, ovšem HZDS také nedopadla špatně, vždyť podle Štatistického úřadu Slovenskej republiky²⁷ si jen ve volbách do národní rady připsali úctyhodných 37,26% hlasů.

²⁶ <http://www.volby.cz/> (22.1.2014)

²⁷ <http://volby.statistics.sk/nrsr/snr1992/volby92s/php92.htm> (22.1.2014)

Karel Vodička (Vodička, 2003)²⁸ poukazuje na skutečnost, že stejně jako v ostatních postkomunistických a posttotalitních zemích byly pro výhru nejdůležitější lídři stran. Dokládá to statistikou, která říká, že 68% voličů HZDS hlasovalo ne kvůli programu, ale proto, že jejím politikům důvěřovalo. U ODS to bylo číslo o něco nižší, 52%, ale i tak je následování stranických osobností více než zjevné.

Každá ze stran si po volbách nesla svůj určitý obraz na veřejnosti. Vodička (Vodička, 2003) i Rychlík (Rychlík, 2012) poukazují na to, že HZDS byla viděna jako strana, jež zaručí životní úroveň, sociální zajištění či se bude věnovat otázce zemědělství. Oproti tomu ODS byla viděna jako strana s nejlepší hospodářskou koncepcí, zkušenými politiky a která zaručí další demokratický vývoj.

Z výsledků tedy bylo naprosto jasné, kdo ponese odpovědnost za sestavení vlády a následný vývoj politické situace v republice. Začali vyjednávání o koalici, a poté již jen necelých 7 měsíců života společného státu Čechů a Slováků.

²⁸ Vodička K., Příčiny rozdělení: Souhrnná analýza, In *Dělení Československa. Deset let poté...*, Vodička K., Praha, 2003.

6. Postupné kroky k rozpadu

Od tohoto okamžiku, tedy prvních povolebních vyjednávání, se začíná odpočítávat čas vyměřený České a Slovenské Federativní republiky. Po tak dlouhých společných letech se toto jeví jako opravdový sprint.

6.1 Koaliční jednání

Václav Havel dle očekávání pověřil sestavením federální vlády Václava Klause, předsedu vítězné strany. Ten si byl dobře vědom situace, ve které se po volbách ocitl. „Funkční vládu lze sestavit jen po dohodě s HZDS. ODS nemá na Slovensku jiného partnera k jednání.“ (in Wolf, 1998: 62) Mečiarova reakce byla blesková: „Ano, do konce června můžeme sestavit federální kabinet, ale aby bylo od počátku jasné, Václav Havel nebude federálním prezidentem a ekonomická reforma podle vzoru Klause se na Slovensku uplatňovat nebude. Je příliš tvrdá a nebere ohled na slovenská specifika a HZDS má kromě toho vlastní alternativní koncept.“ (in Wolf, 1998: 62) Z výroků bylo tedy zřejmé, že situace nebude rozhodně nijak lehká a nějaká dohoda se bude hledat velmi obtížně.

K tomuto tématu se ostatně vyjádřil i Fedor Gál: „Toto, spolu s požiadavkou deklarácie zvrchovanosti a prijatím tzv. „čistej“ Ústavy Slovenskej republiky, signalizovalo rámec povolebných politických rozhovorov medzi HZDS a ODS.“ (Gál, 2003: 107) Následující události pak dávají Gálovu výroku zcela za pravdu.

Započala tak několikakolová koaliční jednání. První se odehrálo 8. Června v Brně a Stein (Stein, 2000) jej nazývá ořukáváním. Konkrétně na straně 160 také uvádí, že obě strany účastníci se jednání byly pro omezení federální byrokracie, slovenský model navíc předpokládal společnou armádu a společnou měnu se dvěma emisními bankami a institucí, která by Slovensku umožňovala přizpůsobovat jeho hospodářskou, daňovou i finanční politiku přesně jeho potřebám. To bylo ODS označeno jako *slovenská samostatnosť s českou pojišťovnou*. Dohoda tak byla daleko.

Následovaly další kola jednání. 11. června na Malé Straně, ovšem bezvýsledně. Dle Wolfova popisu (Wolf. 1998) zde došlo k nárazu v otázce ekonomie, když slovenský zástupce Michal Kováč stále prosazoval dvě emisní banky a jednotnou měnu. Českých připomínek si vůbec nevšímal. Autor pak přidává ještě popis Anny Nagyové, že Kováčovo chování působilo až trapně, neboť neměl žádné argumenty a Klaus se Mečiara několikrát dotazoval na

možnost jeho vyřazení z delegace. Pražské jednání tak nakonec nevyřešilo nic, pouze naplno ukázalo Mečiarovu averzi vůči Václavu Havlovi.²⁹

17. června se obě strany sešly v sídle Občanské demokratické strany v Praze. Zde bylo dosaženo dohody v otázce struktury federální vlády a rozdělení ministerských křesel. Vedle toho přišli Klaus i Mečiar s oznámením své kandidatury na předsedy vlád. „Klaus i Mečiar oznámili, že se budou ve svých republikách ucházet o funkce předsedy vlády. Mečiar Klausovo rozhodnutí pochválil: „Je to moudré rozhodnutí a já doufám, že povede k přátelské spolupráci obou kabinetů.“ Pokud ještě existovaly nějaké pochybnosti o osudu federace, tento vývoj je měl rozptýlit.“ (Stein, 2000: 163)

Je tedy zřejmé, že výsledek tohoto jednání, respektive oznámená kandidatura obou mužů, znamenal loučení se s federací a připuštění její neudržitelnosti. Ve stejném duchu, jako se ve výše uvedené citaci vyjadřuje Stein, pak mluví i Vodička (Vodička, 20003) a Rychlík (Rychlík, 2003).

Čtvrté kolo jednání pak probíhalo 19. června v Bratislavě. Zde nakonec, po bezmála 13 hodinovém vyjednávání, bylo možné předložit veřejnosti vypracované výsledky. Stein: „Nakonec vyjednávači vypracovali dva dokumenty, které v podstatě zpečetily osud federace: politickou dohodu mezi oběma politickými stranami, kterou podepsali oba předsedové a která byla náčrtem cesty k rozdělení, a návrh programového prohlášení nové federální vlády.“ (Stein, 2000: 164)

Výsledkem tak byl vznik tří vlád. V Čechách to byla vláda Václava Klause, složená ze dvou křesťansko-demokratických stran, ODA a nejsilnější ODS. Na Slovensku vládl Vladimír Mečiar se svou HZDS, ve spolupráci se Slovenskou národní stranou. Třetí vládou pak byla vláda federální. Byla tvořena koalicí HZDS a ODS a funkci premiéra vykonával Jan Stráský z ODS.

6.2 Havlova rezignace

Václav Havel si uvědomoval, že federace se blíží ke svému hořkému konci (Wolf, 1998), (Rychlík, 2003). Tento antikomunista, kterého západní novináři milovali, byl prostě založením federalistou. Jako takový byl pro Mečiara nepřijatelný a tak došlo k dodržení slov o blokaci jeho kandidatury.

²⁹ Mečiar odmítl podpořit Havlovu kandidaturu na prezidenta. Potvrdil, že jeho kandidaturu podporovat nebude, ale nemá nic proti tomu, aby kandidoval jiný čech.

3. července 1992 nebyl, po odmítnutí většinou slovenských poslanců Federálního shromáždění, zvolen ani v prvním, ani ve druhém kole. A třetí kolo bylo zablokováno. Nastala tak zvláštní a ojedinělá situace v československé historii. Jediný navržený kandidát nebyl zvolen. Tuto událost by bylo možné označit za konec sametové revoluce, což ostatně Ján Čarnoguerský učinil (Wolf, 2003).

V další volbě, tentokrát 16. července, se o post prezidenta ucházel pouze Miroslav Sládek. Ten zcela pochopitelně zvolen nebyl.

Václav Havel již nadále nechtěl být součástí politického dění v Československu, respektive nechtěl být označován za prezidenta, během jehož funkčního období došlo k rozpadu republiky. 20. července tak odstoupil ze své funkce prezidenta ČSFR. Až do svého konce tak federace nadále fungovala bez hlavy státu.

6.3 Rychle se blížící konec

Následující události pak probíhaly poměrně rychle. 26. srpna bylo ve vile Tugendhat domluveno, že 30. září dojde ve federálním parlamentu k přijetí zákona o rozdělení federace. Následující měsíc budou vyřešeny zákony o kompetencích a dělení federálního majetku. Poté bude dojednána budoucí spolupráce nově samostatných republik. Ačkoliv to nebylo přímo řečeno, bylo zřejmé, že datem rozpadu bude 1.1.1993.

A opravdu se tak stalo:

- 13. listopadu 1992 přijímá Federální shromáždění ústavní zákon č. 541/1992 Sb., o dělení majetku České a Slovenské Federativní Republiky mezi Českou republiku a Slovenskou republiku a jeho přechodu na Českou republiku a Slovenskou republiku.
- 25. listopadu 1992 přijímá Federální shromáždění ústavní zákon č. 542/1992 Sb. o zániku ČSFR k 31. prosinci 1992.
- 15. prosince 1992 přijímá Česká národní rada ústavní zákon č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky, který stanovuje převzetí právního řádu a kompetencí ČSFR Českou republikou. Také přijímá usnesení č. 5/1993 Sb., ve kterém vyjádřila předpoklad, že nemůže dojít ke zpochybnění kontinuity

zákonodárné moci, jejíž nositelkou je ve smyslu ústavního zákona č. 4/1993 Sb. Česká národní rada.

- 22. prosince 1992 přijímá ČNR ústavní zákon č. 29/1993 Sb., o dalších opatřeních souvisejících se zánikem ČSFR³⁰.
- 16. prosince 1992 schvaluje Česká národní rada novou Ústavu České republiky.

6.4 Poslední Silvestr

31. prosince tak proběhl poslední Silvestr ve společné České a Slovenské Federativní republice. Následujícího dne se v Evropě probudily dva nové, samostatné státy. Každý z nich se vydal svou vlastní cestou, když více méně společnou. Někdo litoval, někdo se radoval, ale všichni se museli s nastalou situací smířit a přijmout nové pořádky.

³⁰ Hlavně v otázce soudnictví.

7. Dělení majetku a závazků

Rozpad Československa přinesl nutnost řešit otázky rozdělení majetku a závazků mezi dva nově vzniknuvší státy. Bylo nutné také vyřešit otázku dvojího státního občanství a hraničního režimu.

7.1 Občanství

Vznik dvou samostatných států dal také vzniknout novým menšinám. Ve výsledku byla česká menšina na slovenské území jen málo početná, oproti tomu slovenská v Česku byla velmi výrazná. Bez ohledu na početnost však obě zažívaly obdobné problémy. Tím hlavním bylo státní občanství, neboť nová situace je postavila před nutnost volby (Rychlík, 2012).

„Většina lidí, kterých se to týkalo, se proto nakonec „dobrovolně“ rozhodla přijmout bez ohledu na svou národnost státní občanství té republiky, ve které žila. Ačkoliv totiž občané jedné republiky v zásadě neměli problém získat povolení k trvalému pobytu na území druhé republiky, alespoň ne v případech, kdy tam již před zánikem federace byli trvale přihlášení k pobytu, a ačkoliv povolení k trvalému pobytu (tzv. zelená karta) v mnoha ohledech v každodenním životě zrovnoprávněovala cizince s občany příslušné republiky, šlo stále o cizince, který neměl žádná politická práva.“ (Rychlík, 2012: 372)

I přesto, že český zákon vylučoval možnost dvojího občanství, i tak mu nedokázal plně zabránit. Jednalo se o osoby, které měli dříve kromě československého také cizí občanství, v průběhu měsíců pak dvojí občanství získávali také někteří žadatelé o občanství, jejichž žádost se nestihla včas vyřídit, či děti narozené po 1.1.1993 a jejichž rodiče měli republiková občanství rozdílná.

Zásadním zlomem v přístupu k dvojímu občanství byl nástup vlády Miloše Zemana a prosazení novely zákona o státním občanství. Díky tomu bylo umožněno československým občanů s československým občanstvím získaným před rozpadem a dále žijícím na území České republiky, mít občanství jak slovenské, tak české.

7.2 Hraniční režim

Pokud lze něco označit za opravdu viditelný výsledek rozdělení federace, pak to byl vznik státních hranic. Při rozdělení se sice objevili sliby o tom, že se nebudou stavět celnice a pohyb osob zůstane volný, ale to se nakonec z legislativních důvodů ukázalo nemožným.

Nastal tak problém, například lidem z příhraničí vedla k domovům v jedné republice cesta pouze z republiky druhé.

V otázce hraničního režimu byl nejdůležitější událostí podpis smlouvy mezi českou a Slovenskou republikou o společných státních hranicích. Stalo se tak 4. Ledna 1996 v Židlochovicích, ovšem i po té bylo vypracováno několik dalších smluv a otázka pohraničního režimu se stále vracela. Plně ji vyřešil až vstup do schengenského prostoru.

7.3 Majetkové vypořádání

K vypořádání federálního majetku došlo ve většině případů již před rozpadem Československa. Nemovitý majetek se tak dělil buď podle místa, ve kterém se nacházel, nebopodle sídla právnické osoby která ho vlastnila. Vedle toho došlo také k dělení movitého majetku a to v poměru 2:1 ve prospěch České republiky. Tento poměr byl dán počtem obyvatel jednotlivých republik.

Ovšem například české aerolinie byly děleny až po rozpadu a dělení to nebylo snadné. Problémem byl požadavek slovenské strany na kompenzaci za název a logo ČSA. Takovýto požadavek se pak objevil i u značky drah ČSD (Rychlík, 2012).

Co se dělení majetku v zahraničí týká, pak nejlepší obrázek poskytuje samo ministerstvo zahraničních věcí. „Dělení majetku v zahraničí usnadnila skutečnost, že československé zastoupení v hlavních městech cizích států často využívalo několika budov. Vedle velvyslanectví a rezidence velvyslance měla ve významnějších centrech samostatnou budovu i obchodní mise. Po rozdělení federace tak bylo často možné otevřít samostatné budovy české i slovenské ambasády. Například v Havaně převzala Česká republika budovu velvyslanectví, naopak Slovensko využilo rezidenci velvyslance. Jen v jednotlivých případech musela Česká republika hledat nové sídlo svého zastupitelského úřadu. Sem patřila naše velvyslanectví v Ottawě, Římě a Soulu. Principem hodnotového dělení byl poměr počtu obyvatel, tedy 2:1. Hodnota nemovitého majetku v zahraničí byla oceněna nezávislou

globálně působící realitní firmou. Vzájemným jednáním obou stran pak byla "politická hodnota" té které destinace vyvážena v destinaci podobného významu jinde.“ (Janás, 2005)³¹

Těmito majetkovými a právními vypořádáními skončila definitivně doba federace a nové republiky se zcela osamostatnily. Proces rozpadu byl ukončen a Československo se stalo historií. Nyní již existovaly pouze Česká republika a Slovenská republika.

³¹ Robert Janás, 2005 [online]. 993: Rozpad Československa a vznik samostatné české diplomacie. [19.3.2014]. Dostupné z WWW <[https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/leden_1993_rozpad_ceskoslovenska_a_vznik.html](https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie leden_1993_rozpad_ceskoslovenska_a_vznik.html)>.

8 Názory na rozdělení

Na rozdělení existuje samozřejmě spousta názorů, a to často zcela opačných. Někdo rozdělení federace zastává, jako například Václav Klaus:

„Rozdělení státu bylo nevyhnutelné a pozdější vývoj nám dal za pravdu. Vztahy mezi Čechy a Slováky, nikoliv pouze politické, jsou naprosto bezproblémové. Pro svět jsme se stali příkladem schopnosti řešit sami své problémy jednáním a konsensem. Za to, že jsme neprobádanými úskalími transformace propluli úspěšně, že jsme respektovaným a poměrně blahobytným demokratickým státem, vděčíme do velké míry i tomuto „sametovému rozvodu“, na nějž přesto příliš rádi nevzpomínáme.“ (Klaus, 2002)³²

Tento Klausův článek je obhajobou rozdělení federace a snahou českého exprezidenta obhájit a nutnost toho kroku. Mimo jiné se snaží poukázat na to, že vztahy Čechů a Slováků byly komplikované již od samého počátku společné republiky a také vyslovuje názor na vliv pádu komunismu na formování občanů federace.

„Pád komunismu znamenal politický, ekonomický i psychologický otřes. Doba socialistických kvazijistot skončila. Nezaměstnanost, existenční nejistota, rozpad a zánik řady podniků znamenaly odvrácenou stranu mince nové demokracie. Dopad těchto nevyhnutelných změn byl pro ekonomicky slabší Slovensko těžší. Obnovené občanské svobody umožnily odtabuizovat historii a daly prostor pro svobodnou politickou soutěž. A to ne pouze pro zastánce společného státu a československé vzájemnosti. Významné místo ve slovenském demokratickém politickém spektru získaly síly, které otevřeně navazovaly na dědictví předválečného slovenského klerikálního politického autonomismu a separatismu.“ (Klaus, 2002)

Celý článek je protkán kritikou prakticky všech ostatních s výjimkou ODS. I tak je ovšem nutné přiznat, že určité pasáže jsou zajímavé. Výše zmíněnou myšlenku o vlivu pádu komunismu na postupný rozklad federálního zřízení uznávám. Komunismus opravdu působil jako jednotící síla, které se dařilo držet, za pomoci neakceptovatelných prostředků, mimo rámec hlavního dění separatistické snahy. Případně je dobře maskovat. Musíme si uvědomit,

³² Václav Klaus, 2003 [online]. 10 let od rozdělení Československa. [21.2.2014]. Dostupné z WWW <<http://www.klaus.cz/clanky/2384>>.

že federace byla komunistickým dílem, jak jsem v práci zmínil. Ale i tak se dařilo následujících 20 let federaci udržet.

Se zajímavým hodnocením přichází Zdeněk Jičínský. Ten píše, že: „Po deseti letech, které nás dělí od rozdělení Československa, je mnohé jasnější a ostřejší. A tak se jeví vytvoření dvou samostatných států na jeho základě jako nutný důsledek rozbíhavých procesů v polistopadovém vývoji, které reprezentanti tehdejší politické garnitury na české i na slovenské straně nedokázali nebo ani nechtěli zvládnout, pokud je sami nestimulovali.“ (Jičínský, 2003: 303)³³

Podporuje tedy názor, že částečnou příčinou rozpadu federálního zřízení byla nezkušenost nových politiků. Dalším problémem byla snaha dosažení rychlých výsledků, což pramenilo z nedostatku trpělivosti a to jak politiků, tak občanů. Navíc zde začalo docházet ke střetu s reálným a dosud nepoznaným politickým světem, kde hlavní úkol je zalíbit se voličům. I proto se začalo využívat nacionálního cítění, neboť takové vždycky vede k rychle a snadno získaným hlasům a měnění názorů není ničím neobvyklým.

„I významní činitelé na obou stranách často měnili své názory. Slovenští zástupci přicházeli neustále s novými požadavky. To vedle obtížnosti dosáhnout nějaké pevnější dohody zvyšovalo ovzduší vzájemné nedůvěry mezi stranami. Racionální jednání bylo obtížné a často nemožné, protože z objektivních i subjektivních důvodů nebyl jasný rámec a cíl jednání o novém uspořádání česko-slovenských vztahů.“ (Jičínský, 2003: 304)

S podobným názorem přichází i Karel Vodička (Vodička, 2003), který se zmiňuje o adaptační krizi na nový demokratický režim a tržní hospodářství a opuštění politické stability bývalého komunistického režimu. „Občané Československa – a ani nově se tvořící politická elita – neměli zkušenosti s demokracií, což se ukázalo jako nevýhoda dalšího politického vývoje. Demokracie s sebou nutně přináší celou řadu konfliktů, které se musí rozhodovat veřejně. Občané byli rozmrzelí neustálými rozeprami a třenicemi politiků v různých grémiích a jejich neschopností najít konsensus ohledně státoprávního uspořádání vztahů Čechů a Slováků.“ (Vodička, 2003: 255)

³³ Jičínský Z., Krátké zamyšlení o rozdělení po deseti letech, In *Dělení Československa. Deset let poté...*, Vodička K., Praha, 2003.

Vodička tak podporuje výše zmíněný názor o nepřímé vině komunistického režimu na zhroucení federace. Občané se po letech politické stability ocitli v nejistotě politického světa a často se ztráceli a nevěděli, jakým směrem se politicky orientovat.

Grigorij Mesežnikov předkládá ve své práci *Desať rokov samostatnej SR: Od zápasov za demokraciu k prehľbovaniu reforiem* (Mesežnikov, 2003)³⁴ tři paradoxy československého rozchodu.

- Prvním paradoxem je dle něj to, že impulsem, tedy tím prvotním, pro rozdělení společného státu, byla snaha o separaci slabší části.
- Druhým paradoxem označuje fakt, že v České republice i Slovenské republice byli zastánci rozdělení v menšině. Rozdělení jako takové pak bylo vyústěním chování politických elit.
- Třetí paradox, týkající se Slovenska, nachází v tom, že politici, kteří se zasloužili o jeho samostatnost přispěli velkou měrou k jeho oslabení v 90tých letech.

Zajímavou statistiku přináší k 10 letům od rozdělení Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR³⁵. Předkládá rozdíl v názorech občanů na rozdělení federace. Zatímco před deseti lety bylo dohromady, ať již formou odpovědi spíše proti či rozhodně proti, proti rozdělení 78% občanů, o deset let později tento krok hodnotí kladně 43% dotázaných. Je tedy vidět, že v chápání dělby federace došlo k posunu na stranu kladného hodnocení.

Hodnocení rozchodu jsou s odstupem času u většiny zasvěcených převážně kladná. Je poukazováno na chyby, jsou stále hledány ty pravé příčiny, ale po více než 20 letech se již dochází ke střízlivým hodnocením, bez zabarvení ať již nacionálního politického, sociálního či jakéhokoliv jiného. Poměrně trefný je citát Petra Pitharat. Je sice již deset let starý, to ale nemění nic na jeho stále aktuálnosti:

³⁴ Mesežnikov G., *Desať rokov samostatnej SR: Od zápasov za demokraciu k prehľbovaniu reforiem*, In *Dělení Československa. Deset let poté...*, Vodička K., Praha, 2003.

³⁵ Tisková zpráva, *Naše společnost 2002, 2002* [online]. Sociologický ústav AV ČR, Centrum pro výzkum veřejného mínění. [10.3.2014]. Dostupné z WWW <http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a2882/f3/100151s_PO21227.pdf>.

„Žádné „nejlepší“ konce v lidských dějinách neexistují. Tento konec Československa je zatím docela dobrý. Nezakřikněme to“ (Pithart, 2003: 323)³⁶

³⁶ Pithart P., Konec dobrý, všechno dobré?, In *Dělení Československa. Deset let poté...*, Vodička K., Praha, 2003.

9. Závěr

Tato práce mi ukázala posloupnost vývoje v porevoluční době, stejně tak, jako nastínila podmínky, za kterých federace fungovala. Díky tomu jsem schopný odpovědět si na otázky položené v úvodu práce.

Československý rozchod ve výsledku proběhl, ve srovnání s dělením některých dalších postkomunistických států, klidně. Byť události probíhaly poměrně hekticky, nedošlo k žádným nepokojům a rozdělení tak proběhlo prakticky od stolu.

Odpověď na otázku, zda byla obecná vůle k zachování federace, je složitá. Jak Češi, tak Slováci se sice vyjadřovali pro zachování federace, ale jak bylo zmíněno, každý z nich si představoval federaci jinak. Dá se říci, že ano, vůle byla, ale nebyla to vůle ke stejnému výsledku.

Hledat konkrétní viníky rozpadu je téměř nemožné. Chyby a přešlapy se staly na obou stranách. Ať to bylo například české podceňování zdánlivých detailů, jako byl pro Slováky význam pomlčky v názvu státu, nebo slovenské stupňování nároků během vyjednávání, Velkou část vinny bych přikládal zhroucení komunistického režimu.

Tato událost totiž dala prostor nástupu nových politických směrů, začalo tak docházet k názorovým výměnám a třenicím. V době komunistické diktatury existoval pouze jeden politický názor, vládla jedna strana a bylo pro ni tedy snazší udržet určitou linii a pořádek. Byť se komunismus a federace ve své podstatě rozcházely, díky pevnému vedení neexistovala možnost projevu separátních snah. Oproti tomu po svobodných volbách již bylo nutné brát ohledy na názory ostatních a snažit se oboustrannými ústupky dosáhnout konsensu. Tuto nutnost si však politické strany důsledně neuvědomovaly a tak se nakonec nedokázaly dohodnout.

Je ovšem nespravedlivé snažit se házet vinu pouze na Václava Klause či Vladimíra Mečiara. Je nutné si uvědomit, že za nimi stál výborný volební výsledek, byl jim tak dán občany silný mandát pro vykonávání politické práce. Je třeba si přiznat, že politiky, kteří se na rozpadu dohodli, si občané zvolili sami a dobrovolně.

Československá cesta k rozpadu byla poměrně rychlá. Lemují ji události, které se na první pohled jeví marginálně, ale ve svém důsledku měly na celou situaci značný význam. Například Havlova snaha zbavení se adjektiva socialistický v názvu státu je pochopitelná a

vypadá vcelku neškodně. Ovšem díky ní došlo nakonec k prvnímu velkému rozkolu v československé společnosti.

Následující vývoj na vládním poli probíhal velmi rychle, a dal lidem poznat skutečné politické zápolení. Cesta k rozpadu rozhodně nebyla bezproblémová a bezbolestná, ale ve svém výsledku byla prospěšná.

Pokud se ptáme, zda rozchod byl nutný, pak si můžeme odpovědět, že možná. Je složité říci, zda existovala reálná možnost zůstání spolu. Přeci jen se začala projevovat určitá asymetrie mezi Čechy a Slováky a také náhlá možnost nadechnout se a roztáhnout křídla. Každý si chtěl dělat věci po svém, a byť by možná ještě z kraje porevolučních let šlo federaci udržet, její vnitřní pnutí by se nejspíše násobilo a k rozpadu by došlo o něco později. A možná již ne tak klidně.

Češi a Slováci tak mají každý svůj vlastní stát a i nadále k sobě pociťují blízkost. Děje se tak díky společné historii, jazykové blízkosti a snad i nostalgii. Ta je patrna například ve sportu, kdy se již několik let hovoří o možnosti znovuvytvoření společné soutěže v nejpobulárnějších sportech, ledním hokeji a fotbale.

Velmi pozitivní je, že oba státy, jak Česká republika, tak Slovenská republika, se plně etablovali v Evropě i na světové scéně. Oba dva úspěšně vstoupili do EU, oba jsou členy NATO a vzájemné vztahy lze označit za vskutku nadstandardní.

Rozdělení samozřejmě přineslo jak pozitiva, tak i negativa. Někdo se z něj radoval, někdo jej nesl těžce. Výsledek lze ovšem hodnotit s odstupem let pozitivně, respektive společnost by si z něj měla brát jen to pozitivní. Dovolím si tedy závěrem pronést cimrmanovské: „ Můžeme o tom diskutovat, můžeme o tom vést spory a můžeme s tím nesouhlasit, ale to je tak všechno, co proti tomu můžeme dělat.“ K rozdělení ČSFR došlo a my bychom se měli snažit vzít si z něj to nejlepší.

10. Seznam literatury a použitých pramenů

Seznam literatury

Dubček, A., Naděje umírá poslední: vlastní životopis Alexandra Dubčeka. Praha: Svoboda-Libertas, 1993.

Havel, V., Projevy z let 1990-1992; Letní přemítání. Praha: Torst, 1999.

Havel, V., Prosím stručně, Praha: Gallery, 2006.

Jahoda, M., Pomlčková válka v českém tisku 1.1.- 30.4. 1990, Praha: FF UK, 2004.

Jičínský, Z., Krátké zamyšlení o rozdělení po deseti letech, In Dělení Československa. Deset let poté..., Vodička, K., Praha: Volvox Globator, 2003.

Mesežnikov, G., Desat' rokov samostatnej SR: Od zápasov za demokraciu k prehľbovaniu reforiem, In Dělení Československa. Deset let poté..., Vodička, K., Praha: Volvox Globator, 2003.

Pithart, P., Konec dobrý, všechno dobré?, In Dělení Československa. Deset let poté..., Vodička, K., Praha: Volvox Globator, 2003.

Rychlík, J., Češi a Slováci ve 20. Století. Česko-slovenské vztahy 1914 – 1945, Bratislava: Vyšehrad, 1997.

Rychlík, J., Průběh rozpadu Československa v letech 1989-1992, In Dělení Československa. Deset let poté..., Vodička, K., Praha: Volvox Globator, 2003.

Rychlík, J., Rozdělení Česko-slovenska 1989-1992, Praha: Vyšehrad, 2012.

Stein, E., Česko – Slovensko: konflikt, roztržka, rozpad. Praha: Academia, 2000.

Vodička, K., Příčiny rozdělení: Souhrnná analýza, Vodička, K., Praha: Volvox Globator, 2003.

Wolf, K., Podruhé a naposled, aneb, Mírové dělení Československa. Praha: G plus G, 1998.

Internetové zdroje

Václav Klaus, 2003 [online]. 10 let od rozdělení Československa. [21.2.2014]. Dostupné z WWW <<http://www.klaus.cz/clanky/2384>>.

Tisková zpráva, Naše společnost 2002, 2002 [online]. Sociologický ústav AV ČR, Centrum pro výzkum veřejného mínění. [10.3.2014]. Dostupné z WWW <http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a2882/f3/100151s_PO21227.pdf>.

Pomlčková válka- když spojovník rozděluje, 2007 [online]. TÝDEN.cz. [3.2.2014]. Dostupné z WWW < http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/historie/15-let-od-rozpadu-csfr/pomlckova-valka-kdyz-spojovnik-rozdeluje_21158.html#U1_MyFc2WZR>

Robert Janás, 2005 [online]. 993: Rozpad Československa a vznik samostatné české diplomacie. [19.3.2014]. Dostupné z WWW <https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/leden_1993_rozpad_ceskoslovenska_a_vznik.html>.

Tisková zpráva, Naše společnost 2002, 2002 [online]. Sociologický ústav AV ČR, Centrum pro výzkum veřejného mínění. [10.3.2014]. Dostupné z WWW <http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a2882/f3/100151s_PO21227.pdf>.

http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1968.html [10.3.2014]

<http://www.volby.cz/> [22.1.2014]

<http://volby.statistics.sk/nrsr/snr1992/volby92s/php92.htm> [22.1.2014]